

HÀN VÀ NHIỆT

Hàn và nhiệt là chỉ về tính chất của bệnh tật. “Dương thắng thì nhiệt, âm thắng thì hàn”. Hàn nhiệt trên thực chất là biểu hiện cụ thể của âm dương thiên thịnh, thiên suy. Bởi thế, phân biệt hàn nhiệt của bệnh tật có thể đem lại chỗ dựa cho việc dùng thuốc ôn nhiệt hay hàn lương.

A. Hàn chứng

Có chia riêng ra biểu hàn và lý hàn, ở đây chủ yếu là giới thiệu lý hàn chứng. Biểu hiện chủ yếu của nó là sợ lạnh, chân tay lạnh như băng, miệng nhạt không khát, thích uống nóng, tiểu tiện trong mà dài, đại tiện lỏng nhão, sắc mặt trắng xanh (trắng bủng), chất lưỡi trắng nhạt, rêu lưỡi trắng nhuận hoặc đen nhuận, mạch tượng trầm trì. Như có một số ít người bệnh có bệnh mạn tính tiêu hao, thường xuất hiện chứng trạng loại này. Khi chữa cần dùng phép khử hàn.

B. Nhiệt chứng

Có chia riêng biểu nhiệt và lý nhiệt, ở đây chủ yếu là giới thiệu chứng lý nhiệt. Biểu hiện chủ yếu của nó là phát sốt, sợ nóng, vật vã, miệng khát, ưa uống lạnh, nước tiểu ngắn đỏ, đại tiện bí tắc, sắc mặt hồng, chất lưỡi hồng, rêu lưỡi vàng khô đen hoặc khô, mạch sắc. Các loại bệnh nhiệt tính thường có xuất hiện chứng trạng loại này, chữa thì dùng phép thanh nhiệt.

C. Hàn nhiệt lẫn lộn

Là chỉ hàn chứng và nhiệt chứng cùng xuất hiện một lúc, ví dụ như sợ lạnh phát nóng, không có mồ hôi, đau đầu đau mình, khí suyễn vật vã, miệng khát, lưỡi hồng rêu lưỡi vàng trắng, mạch phù khẩn, gọi là biểu lý hàn nhiệt. Ngoài ra còn có biểu nhiệt lý hàn, thượng nhiệt hạ hàn, hạ nhiệt thượng hàn. Ví dụ như phát sốt, đau đầu, ho hắng có đờm vàng, họng khô mà bụng trướng, đại tiện phân nát, là biểu nhiệt lý hàn, (có thể thấy ở người bệnh trường vị hư hàn mà gặp nạn ngoại cảm phong nhiệt). Như đau đầu, mắt đỏ, hoặc đau răng, miệng có mụn mà bụng dưới lạnh đau là thượng nhiệt hạ hàn (có thể thấy ở người bệnh hạ tiêu hư hàn mà tâm vị có nhiệt).

Như dạ dày, ợ hơi, ợ chua, miệng nhạt, ăn uống không biết ngon mà tiểu tiện nhiều lần rất đau, là thượng hàn hạ nhiệt (có thể thấy ở người bệnh vị hàn mà hạ tiêu có thấp nhiệt).

D. Hàn nhiệt chân giả

Trên lâm sàng rất thường gặp đến một số bản chất là nhiệt chứng mà biểu hiện là tượng hàn, hoặc bản chất là hàn chứng mà biểu hiện là tình trạng là tượng nhiệt, đó gọi là chân nhiệt giả hàn hoặc chân hàn giả nhiệt. Nếu như không tìm ra được bản chất, sẽ bị hiện tượng giả mê hoặc mà đến chẩn lẫn lộn.

Ví dụ như bệnh sởi của trẻ nhỏ, về nốt chẩn ở da, khi sởi mọc không ra hoặc chẩn ra da không thối, biểu hiện tình trạng mười phần khôn quẩn, lưỡi nói, lưỡi động, chân tay phát mát lạnh, sắc mặt phát xanh, mạch trầm tế mà sắc, xem thoáng qua dễ cho là tượng của chứng hàn. Đến khi thấy miệng mũi đứa trẻ có bệnh ấy thở hơi ra nóng, ngực bụng nóng như thiêu đốt, miệng hôi, miệng khát hay uống, ưa mát, chất lưỡi hồng, rêu lưỡi vàng mà khô, mạch trầm tế sắc mà có sức mới có thể thấy bản chất là nhiệt chứng. Đông y cho rằng tà nhiệt uất ở trong càng sâu, ở đầu chót chi thể càng mát, tức là câu nói: “Nhiệt sâu quyết cũng sâu”

chứng đó là chân nhiệt giả hàn, ở trong bệnh nhiệt tính khi vòng tuần hoàn không tốt, thường hiện ra như thế, chữa thì phải dùng thuốc hàn lương để thanh nhiệt giải độc.

Lại như người có bệnh mãn tính tiêu hao tự thấy thân mình nóng, và ửng hồng 2 gò má về chiều, vật vã, rêu lưỡi đen, mạch phù đại, bề mặt nhìn thấy có hiện tượng nhiệt, nhưng người bệnh thích ăn uống nóng, thường mặc nhiều áo, nằm co lại, chất lưỡi trắng nhạt, rêu lưỡi đen mà ẩm, mềm mại, mạch tuy phù đại nhưng không có sức, có thể thấy bản chất vẫn thuộc hàn chứng, cho nên gọi là chân hàn giả nhiệt. Chữa thì phải dùng thuốc nóng ấm để ôn dương tán hàn.

Yếu điểm để phân biệt nhiệt chứng và hàn chứng: Chủ yếu là phân biệt rõ miệng có khát hay không, ưa hay sợ nóng và lạnh, và các tình hình biến hóa của đại tiểu tiện, sắc mặt, hình ảnh lưỡi, tượng của mạch.

- Miệng nhạt không khát, thích uống nóng, tiểu tiện trong và dài, đại tiện lỏng nhão, sắc mặt trắng xanh, lưỡi nhạt rêu trắng nhuận, mạch trì, thuộc hàn.
- Miệng khát ưa uống mát, tiểu tiện ngắn đỏ, đại tiện khô kết, sắc mặt hồng, lưỡi hồng rêu vàng mà khô mạch sắc, thuộc nhiệt.

Ngoài ra, không cần đem thân nhiệt cao làm ngang bằng với nhiệt chứng. Nhiệt chứng là chỉ một nhóm chứng trạng của hiện tượng nhiệt, thân nhiệt lên cao chỉ là một hạng trong đó. Có khi thân nhiệt lên cao không nhất định đều là nhiệt chứng, nhiệt chứng lại không nhất định là phải thân nhiệt lên cao. Ví dụ như chứng biểu hàn, thân nhiệt của người bệnh tuy cao, nhưng do có sợ lạnh nhiều, miệng không khát, rêu lưỡi trắng nhuận, là hàn tượng, cho nên vẫn chẩn đoán là chứng hàn. Lại như lý nhiệt chứng, người bệnh tuy thân nhiệt không cao, nhưng có miệng khát, tiện bí, mặt hồng, lưỡi hồng, rêu lưỡi vàng mà khô là hiện tượng nhiệt vẫn có thể chẩn đoán là chứng nhiệt.

Khi hàn nhiệt cùng thấy, hoặc hàn nhiệt chân giả khó phân biệt, thường thuộc bệnh tình phức tạp, trên chẩn đoán ngoài việc phải chú ý đến chứng, mạch, lưỡi, lại cần tham khảo bệnh sử trong quá khứ của người bệnh, để tiện thông suốt qua hiện tượng tìm tới bản chất, làm rõ chủ thứ của hàn nhiệt và chân giả, tiến hành chữa chính xác.